

КУР'ЄРСЬКИЙ ЗВ'ЯЗОК МІЖ ОУН і УПА В УКРАЇНІ ТА ЗАКОРДОННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ (1944 – 1955 рр.)

Використовуючи документи Галузевого державного архіву Служби безпеки України та друковані джерела, автори розглядають особливості організації кур'єрського зв'язку між підпіллям ОУН і УПА в Україні та їхніми закордонними організаціями в 1944 – 1954 рр. Уперше оприлюднюються численні імена кур'єрів і факти з їхньої діяльності, висвітлюються заходи радянських і польських спецслужб щодо затримання кур'єрів і використання їх для дезінформації закордонних українських центрів.

Ключові слова: кур'єрський зв'язок, підпілля ОУН і УПА, закордонні українські організації, переслідування повстанців, спецслужби.

Using the documents of the State Branch Archive of the Security Service of Ukraine and printed media, the authors explore the peculiarities of the organization of courier connection between the UNO and URA in Ukraine and international organizations in 1944-1954. For the first time ever, numerous couriers' names are brought to the public forum along with the facts of their activities; the measures taken by Soviet and Polish special services with regards to seizing couriers and using them for the disinformation of foreign Ukrainian centers are depicted.

Key words: courier connection, UNO and URA underground, foreign Ukrainian organizations, persecution of rebels, special services.

У 1945 р. закінчилася Друга світова війна. Невдовзі настав період „холодної війни”. Європу розділила залізна завіса. З одного боку її опинилися країни комуністичного табору, з другого – країни, що йшли шляхом демократичного розвитку. Тим часом в Україні до початку 1950-х рр. активно діяло підпілля ОУН(б) і УПА, завданням якого було повалення радянської влади і створення Самостійної Соборної Української Держави. Водночас за кордоном, починаючи з 1944 – 1945 рр., функціонували Закордонне представництво УГВР (ЗП УГВР), Закордонні частини ОУН (ЗЧ ОУН) та інші українські організації і партії. До їхнього складу належали ті діячі й підпільнники ОУН(б) і УПА, що емігрували або ж були спрямовані керівництвом підпілля для праці за кордон, аби звідти організовувати інформування офіційних кіл і громадськості країн Заходу про український національно-визвольний рух і забезпечувати йому всіляку допомогу.

Щоб підтримувати контакти, підпільніки в Україні й за кордоном налагодили між собою кур'єрські лінії зв'язку.

В основу нашої статті покладено архівні документи. У Галузевому державному архіві (ГДА) СБ України найбільше інформації збереглося про тих підпільних кур'єрів, яких у різні роки затримали радянські служби. В архівних кримінальних справах лишилися їхні свідчення, світлини, а подеколи – вилучені в них речі. Що ж до діяльності й життя тих кур'єрів, які успішно виконали своє завдання й повернулися за кордон, то відомостей про них з огляду на таємний характер їхніх місій та інші причини бракує, очевидно, не знаємо навіть усіх їхніх імен. Тож на цьому тлі ім'я Ірини Савицької-Козак, яка в 1945 р. щасливо подолала шлях від Р. Шухевича до С. Бандери, пройшовши через територію Польщі до Німеччини, – радше виняток, ніж правило.

Готуючи статтю, ми використали й низку друкованих праць, зокрема присвячених керівникам і кур'єрам ЗЧ ОУН і ЗП УГВР, яких у кінці 1940 – на початку 1950 рр. засилали в Україну з допомогою американської і англійської розвідок. Найбільше оприлюднених матеріалів стосується відомих кур'єрів – Михайла Дуди, Василя Охрімовича, Мирона Матвійка, Володимира Порендовського, Івана Белейловича. Про них ідеться в публікаціях В. В'ячеслава, А. Камінського, І. Кічака, В. Кука, С. Мудрика¹ та ін.

Інформацію про кур'єрів можна знайти і в спогадах підпільників Марії Савчин – „Марічки”, Степана Стебельського – „Хріна”, Євгена Стажіва².

Проте досі ніхто з авторів не пробував відтворити бодай загальної картини кур'єрського зв'язку між підпіллям ОУН(б) в Україні й закордонними українськими організаціями.

Допомогти в цьому може використання матеріалів ГДА СБ України. Досить повне уявлення про оунівських кур'єрів у 1946 – 1948 рр. дає архівна справа № 35 „Листування щодо емісарів ОУН, перекинутих з-за кордону”³. Це листування провадило Управління 2-Н МДБ УРСР, на яке протягом 1947 – 1953 рр. покладалося завдання боротьби з націоналістичним підпіллям.

Цю справу розпочато у зв'язку із вказівкою заступника начальника управління 2-Н МДБ УРСР підполковника Леоніда Пастельняка № 7/3/6015 від 9 вересня 1948 р., надісланою до всіх управлінь МДБ (УМДБ) у західних областях України (Львівській, Станіславській, Дрогобицькій, Тернопільській, Рівненській, Волинській, Чернівецькій та Закарпатській). Л. Пастельняк наказував начальникам управлінь

для доповіді Міністрові держбезпеки УРСР генерал-майору Сергію Савченку не пізніше від 14 години 10 вересня передати по апарату „ВЧ” відомості про кількість захоплених у 1947 – 1948 рр. емісарів ОУН, перекинутих з-за кордону для зв’язку з українським підпіллям, перелічiti їхні справжні установчі дані (прізвище, ім’я та по батькові, рік і місце народження), підпільні псевда, конкретні завдання, з якими вони прибули, дату прибуття їх в Україну та дату затримання⁴.

У призначений день з усіх УМДБ західних областей надійшли відповіді. Заступник начальника УМДБ по Тернопільській області Хорсун, начальник УМДБ по Чернівецькій області Решетов, начальник УМДБ по Дрогобицькій області Мороз повідомили, що в 1947 – 1948 рр. на території підпорядкованих їм областей закордонних емісарів та кур’єрів ОУН затримано не було⁵. Натомість за відомостями інших начальників УМДБ, підпільних кур’єрів було затримано понад тридцять. У записках, надісланих з УМДБ по Львівській, Волинській, Закарпатській, Станіславській та Рівненській областях, надано повну інформацію про них⁶. Крім того, довідку про наявність матеріалів на затриманих кур’єрів для доповіді керівникові МДБ УРСР С. Савченку підготувала слідча частина МДБ УРСР⁷ та 1-й відділ 1-го управління МДБ УРСР, що безпосередньо контролював закордонні справи⁸.

22 вересня 1948 р. начальник відділення управління 2-Н МДБ УРСР капітан Лапковський підписав узагальнювальну довідку щодо кількості емісарів ОУН, перекинутих з-за кордону в Україну у 1946 – 1948 рр.⁹ У ній зазначалося, що на території західних областей на 10 вересня 1948 р. було затримано 38 підпільних кур’єрів. З них у 1946 р. – 2, у 1947 – 30, у 1948 р. – 6. Із цих кур’єрів, відомих органам МДБ УРСР, у 1947 р. було вбито 2, заарештовано – 32 (у 1946 р. – 1, 1947 – 16, 1948 р. – 15), уникли переслідування, але розроблялися – 4¹⁰. Ситуацію в окремих областях відображає Таблиця 1.

В розрізі областей ситуація виглядала так:

Таблиця 1

Пор. №	Область	Рік	Виявлено кур’єрів
1.	Волинська	1947 – 1948 рр.	Заарештовано 7, убито – 2
2.	Рівненська	1947 р.	Заарештовано 1
3.	Закарпатська	1948 р.	Заарештовано 1
4.	Станіславська	1946 р. 1948 р.	Виявлено 4 Виявлено 1
5.	Львівська	1947 – 1948 рр.	Затримано 10.

Зупинімось на поданій у цій довідці інформації, і проаналізуємо, хто були виявлені кур’ери ОУН і як склалася їхня доля.

8 грудня 1946 р. під час спроби перейти державний кордон з УРСР у Польщу співробітники УМДБ по Львівській області затримали Чира Степана Івановича – „Сосну”, 1925

Керівники українських осередків за кордоном під час відзначення роковин загибелі Євгена Коновальця біля його могили у Роттердамі.

Зліва направо стоять: Дарія Ребет, невідомий, Мирослав Прокіп, Степан Ленкавський, Степан Бандера, Андрій Мельник, Микола Капустянський

р.н., який у травні того ж року нелегально прибув із Польщі, маючи завдання встановити зв'язок з оунівським підпіллям¹¹. Що сталося з ним далі – не встановлено.

7 червня 1947 р. працівники транспортного відділу МДБ Львівської залізниці затримали студента університету Саврука Іллю Гнатовича – „Лимана”, який за даними чекістів у грудні 1946 р. прибув з Мюнхена у Львів (мабуть, як репатріант) із завданням від одного з керівників ОУН „Марка” створити підпільну ланку ОУН на випадок війни між англійцями та американцями і СРСР і разі потреби організувати збройний виступ проти радянської влади. Крім того, Савruk повинен був підготувляти у великих містах України „висадні місця” (конспіративні квартири), утримувачі яких збиралі б

інформацію про важливі об'єкти, передусім – військові.

На слідстві в 1947 р. Саврукові вдалося приховати свою належність до ОУН, і він був засуджений до 10 років виправно-трудових таборів за службу в дивізії СС „Галичина”. Однак уже в серпні 1948 р. його поновно заарештували і притягли до кримінальної відповідальності, цього разу як підпільного кур'єра¹².

У 1947 р. для організації і керівництва підпіллям ОУН на територію Волинської області прибув кур'єр і емісар ОУН Бондарук Пилип Олексійович – „Остап”, а на початку того ж року, так само на Волинь, – кур'єр ОУН Тандрик (Андрик) Сергій – „Мудрий”, який був убитий під час операції зі знищеннем бойків „Остапа”¹³.

17 червня 1947 р. з Польщі в УРСР нелегально дістався Вітик

Степан Бандера вітає кур'єрів ЗЧ ОУН перед їхнім відходом на зв'язок

Федір Данилович – „Крупа”, 1910 р.н., керівник четвертого районного проводу ОУН у Львівській області. Разом з ним прибув підпільник Степан Слюсар. У лютому наступного року Вітика затримали співробітники УМДБ по Львівській області¹⁴. Подальша його доля невідома.

На початку 1947 р. з Польщі до Львова прибула зв'язкова команда військової округи „Буг” УПА – „Захід” Василя Левковича – Вовк Марія Андріївна – „Айша”, 1924 р.н. Її заарештували співробітники УМДБ по Львівській області 7 квітня 1947 р.¹⁵ Відомостей про те, що далі було з нею, не маємо.

7 жовтня 1947 р. на завдання керівника підпільної ланки ОУН у Польщі „Дунайського” у Волинську область прибув Вознюк

Олексій Кузьмич – „Володька”, маючи на меті встановити контакт з місцевим оунівським підпіллям. Співробітники УМДБ по Волинській області затримали його 11 жовтня 1947 р.¹⁶ Було заарештовано також прибулих разом з ним Януша Леонтія Кузьмича – „Льоню”, 1926 р.н. і Козика (Козака) Антона Тихоновича – „Тихого”, 1929 р.н.¹⁷

Про цю групу підпільників наявна певна інформація. У довідці співробітника управління 2-Н МДБ УРСР Мисечка, датованій 25 листопада 1948 р., зазначалося, що в жовтні 1947 р. УМДБ по Волинській і Рівненській областях затримало 5 бойовиків ОУН з бойки „Дунайського”, які діяли на території етнічних українських земель Грубешівського повіту (тепер

Польща). Заарештовані розповіли, що вони та інші підпільники на завдання „Дунайського” перейшли державний кордон з Польщі в УРСР і мали при собі посвідчення такого змісту: „Посвідка. Друг (псевдо підпільника), вістун УПА Захід, переходить (без зв’язку) за інструкцією організації до диспозиції організаційних чинників в УРСР. З жовтня 1947 р. «Дунайський»”¹⁸.

Згідно із свідченнями затриманих, кордон переходили шестисобовою групою поблизу с. Кусмів (Польща). При цьому вони були не самі. Друга група (з 4 людей) перейшла кордон на території Холмського повіту, третя (з 5 осіб) – на півдні Сокальського району, четверта (так самоз 5 осіб) – у районі с. Скращичин (Польща), п’ята – налічувала 11 людей. Підпільники повинні були увійти до складу місцевих бойовик ОУН, щоб далі вести боротьбу за створення самостійної Української держави. Крім того, вони принесли з собою інформацію для передачі місцевим підпільникам.

Також у жовтні 1947 р. з Польщі прибув Гаєнко Михайло Дмитрович – „Осока” (рос. „Камыш”), який мав завдання від керівників ОУН на Закерзонні встановити контакт з підпіллям на території Львівщини. Співробітники УМДБ по Львівській області заарештували його 17 липня 1948 р.¹⁹

1947 р. з Мюнхена до Дрогобицької області повернулася як репатріантка Гостинська Розалія Паньківна – „Біла”. У Німеччині вона певний час перебувала в

таборі для переміщених осіб, де познайомилася з підпільником ОУН Миколою Мельником, через якого в липні 1945 р. була залучена до співпраці з американською розвідкою під псевдом „55-Д” і дістала завдання повернутися в Україну і ввійти в контакт з підпіллям ОУН на Дрогобиччині, щоб боротися проти радянської влади. Принаймні такою інформацією володіли чекісти. Певно, Гостинська передала підпільникам в Україні інформацію з-за кордону. 17 вересня 1947 р. її заарештували співробітники УМДБ по Дрогобицькій області²⁰.

17 липня 1947 р. один з керівників мельниківської ОУН „Марко” відправив з Мюнхена на територію Волинської області кур’єра Данилюка Миколу Сильвестровича – „Горсилава”, 1923 р.н., який мав зв’язатися з підпільними ланками ОУН „Остапа” й „Похмурого”, збирати інформацію про ситуацію в СРСР, щоб передати її, як вважали чекісти, американській розвідці. Данилюк був заарештований 24 серпня 1947 р. і засуджений військовим трибуналом внутрішніх військ МВС по Волинській області до 25 років виправно-трудових таборів²¹.

У серпні 1947 р. з Мюнхена в Закарпатську область на завдання мельниківської ОУН був перекинутий Довганюк Михайло Іванович – „Олексик”, 1923 р.н., ур. с. Великий Бичків тієї ж області. Його завданням було відновити втрачені зв’язки з місцевим підпіллям, а також

спробувати створити нові підпільні організації. Співробітники УМДБ по Закарпатській області заарештували М.Довганюка 6 травня 1948 р.²²

У 1947 р. з-за кордону на територію Станіславської області був скерований для зв'язку з місцевим підпіллям Дідух Іван Андрійович, 1924 р.н. Він спробував легалізуватися, улаштувавшись завгоспом Станіславського обласного туберкульозного диспансеру, але практично одразу ж опинився під наглядом співробітників МДБ. Станом на вересень 1948 р. його ще не заарештовували²³. Тоді ж у Станіславську область як репатріанти повернулися Боєчко Іван Дмитрович, 1923 р.н., який, перебуваючи в Німеччині, вступив до мельниківської ОУН, і Губчин Зиновій Олексійович, 1925 р.н., мешканець м. Городенка, котрий у Німеччині підтримував контакти з Берлінським проводом ОУН мельниківців²⁴.

На початку 1947 р. на територію Волинської області прибув емісар мельниківської ОУН Володимир Іvasів – „Похмурий”, того ж року він загинув під час знищення бойвики „Остапа”²⁵.

25 серпня 1947 р. з Мюнхена в Україну, а саме на територію Волинської області був відправлений Копиловський Костянтин Васильович – „Довбуш”, „Орел”, 1919 р.н. Він мав виконати доручення одного з керівників мельниківської ОУН „Марка” і зв'язатися з бойками „Похмурого” та „Остапа”. К. Копиловського

співробітники УМДБ по Волинській області заарештували наступного дня, 26 серпня, оскільки про його прибуття були поінформовані заздалегідь з надійних джерел²⁶.

У 1947 р. із Закерзоння до Львова дісталася активна підпільниця Крижанівська Ярослава Онуфріївна – „Ярка”, 1925 р.н. Зв'язавши з місцевими оунівцями, вона в наступні місяці була кур'єром між львівським і коломийським підпіллям. У квітні 1948 р. її було заарештовано і згодом засуджено до тривалого терміну покарання у виправно-трудових таборах²⁷.

1947 р. на завдання ОУН з м. Кассель (Німеччина) у Станіславську область репатріювався Косован Сильвестр, 1921 р.н. і почав працювати на посаді завідувача відділу фізкультури Снятинської районної ради. У 1948 р. його заарештували співробітники УМДБ по Станіславській області²⁸.

20 вересня 1947 р., виконуючи завдання керівництва одного з окружних проводів ОУН на Закерзонні, до Львівської області прибув і налагодив зв'язок з місцевим підпіллям Ленківець Василь Теодорович – „Левчук”, 1927 р.н. Однак 18 березня 1948 р. його заарештували співробітники УМДБ по Львівській області²⁹.

У грудні 1947 р. співробітники МДБ УРСР затримали емісара мельниківської ОУН Миколу Мамуса, і невдовзі військовий трибунал засудив його до 25 років виправно-трудових таборів³⁰.

У серпні 1947 р. в Україну для організації підпільного опорного пункту прибув емісар мельниківців Пісоцький Олександр Іларіонович – „Чалий”. Станом на 1948 р. він перебував під пильним наглядом МДБ УРСР³¹.

25 червня 1947 р. перейшов кордон із Закерзоння Солдат Василь Дмитрович – „Горіх”, 1911 р.н. Він мав зв’язатися з місцевим підпіллям, але вже 10 липня його заарештували співробітники УМДБ по Львівській області³².

17 червня 1947 р. в Україну дістався пропагандист і зв’язковий проводу ОУН Третої округи Закерзонського крайового проводу ОУН Слюсар Степан Пилипович – „Іскра”, 1925 р.н. Співробітники УМДБ по Львівській області затримали його 18 березня 1948 р.³³

У 1947 р. на завдання Проводу ОУН мельниківців з Мюнхена в Україну прибула Стасик Ірина Олексіївна, 1915 р.н., яка влаштувалася на роботу вчителькою середньої школи в м. Солотвині Станіславської області. Наступного року її заарештували співробітники УМДБ по Станіславській області³⁴.

17 червня 1947 р. із Закерзоння в Україну прибув підпільник ОУН Сухий Василь Григорович – „Чорний”, 1913 р.н. 13 серпня 1947 р. його заарештували співробітники УМДБ по Львівській області³⁵.

З березня 1947 р. в Україні перебував емісар мельниківської ОУН Сергій Тандрик. Очевидно, з-за кордону він приніс пошту й передав місцевим підпільникам

усну інформацію. Відомо, що у вересні 1948 р. він переховувався, перебуваючи на нелегальному становищі³⁶.

У жовтні 1947 р. згадуваний уже мельниківський керівник „Марко” скерував з Мюнхена в Україну Феника Богдана Петровича – „Дібрірову” („Остапа”), який привіз із собою кореспонденцію, бофони, листи та інші документи для підпілля. 29 листопада того ж року кур’єр був заарештований управлінням прикордонних військ МДБ УРСР, а згодом засуджений на 25 років виправно-трудових таборів³⁷.

У травні 1947 р. „Марко” відправив з Мюнхена в Україну Шагана Феоктиста Зосимовича – „Яна Струмінського” з дорученням налагодити зв’язок із підпільниками ОУН на території Волинської області та Берестейщини. Передусім він мав сконтактувати з бойками „Остапа” та „Похмурого”. Але 5 липня 1947 р. Ф.Шагана заарештували співробітники УМДБ по Брестській області Білоруської РСР. 13 лютого 1948 р. військовий трибунал засудив його до 25 років виправно-трудових таборів³⁸.

У вересні 1947 р. на територію Волинської області був перекинутий кур’єр ОУН Іполит Шкурський – „Чорномор”. 24 жовтня того ж року його затримали співробітники УМДБ по Рівненській області³⁹.

У липні 1947 р. на територію України для зв’язку з підпіллям ОУН мельниківців прибув кур’єр Фелікс Шуманський – „Зівний” (можливо, „Вірний”). Проте не-

вдовзі, уже в серпні його заарештували співробітники МДБ⁴⁰.

У 1947 р. зафіксовано спроби кур'єрів ОУН перейти кордон у Чехословаччину, при цьому було заарештовано двох з них – Грицишина Антона Антоновича – „Пімсту”⁴¹ і Кривуцького Івана Михайловича – „Аркадія”⁴². Перекидання кур'єрів ОУН в Україну тривало і в 1948 р. Так, 2 травня того року „Марко” спрямував з Мюнхена на Закарпаття групу у складі Гаврилюка-Новака Миколи Федоровича – „Лиса”, Дрозденка Михайла Ілліча – „Гички”, Матвійчука Степана Павловича – „Камарчука” з метою створення Закарпатського обласного проводу ОУН. 9 червня 1948 р. усіх їх заарештували співробітники УМДБ по Закарпатській області⁴³.

26 березня 1948 р. із Закерзоння в Україну прибув кур'єр ОУН Кузьмин Лаврентій Назарович – „Крук”, 1922 р.н. Він мав зв'язатися з керівниками Олицького проводу ОУН. Утім 19 квітня його заарештували співробітники МДБ⁴⁴.

25 травня 1948 р. у Львові був заарештований пропагандист ОУН Саляк Володимир Дмитрович – „Гонта”, 1911 р.н., який нелегально перейшов кордон з Польщі в УРСР і прямував на зв'язок до Головного командира УПА Романа Шухевича – „Тура”. У нього вилучили цінні документи та листи. Згодом він був засуджений до тривалого терміну покарання у виправно-трудових таборах⁴⁵.

У червні 1948 р. з Польщі в УРСР для зв'язку з підпілям ОУН

на території Волинської області прибув кур'єр Сирота Володимир Андрійович – „Ворона”, 1919 р.н. Його затримали 17 липня 1948 р.⁴⁶

Зазначимо, що окрім викладених передше відомостей, у використовуваній у цій статті справі з ГДА СБ України наявна є інша інформація, зокрема наведена в довідці про важливих емісарів Проводу ОУН-бандерівців, скерованих з Мюнхена на територію України. Довідку склав 9 листопада 1948 р. старший оперуповноважений 1-го управління МДБ УРСР майор Вакуленко⁴⁷. За його даними, таких кур'єрів у 1948 р. було двоє.

Перший – Дишкант Василь Мартинович – „Деркач”, 1911 р.н., ур. м. Сокаль Львівської області, член ОУН з 1933 р. У грудні 1947 р. він з доручення Проводу ОУН у Мюнхені був переправлений до Польщі каналами репатріації польських громадян, а потім, користуючись організаційним зв'язком ОУН, мав перейти через польсько-радянський кордон в Україну. Однак 2 серпня 1948 р. його заарештували співробітники Міністерства громадської безпеки Польщі, а 27 жовтня того ж року передали в розпорядження МДБ УРСР.

Другий – Юзеф Селецький, також кур'єр Проводу ОУН у Мюнхені. Він так само прибув на територію Польщі як репатріант. У липні 1948 р. він передав грипси й листи керівників Проводу ОУН у Мюнхені Василеві Дишканту, який мав перенести їх в Україну. У серпні Ю. Селецького затримали

співробітники польської спецслужби і в листопаді 1948 р. він ще перебував під слідством.

Отже, згідно з відомостями управління 2-Н МДБ УРСР, протягом 1946 – листопада 1948 р. з-за кордону було перекинуто в Україну 40 емісарів і кур'єрів ОУН⁴⁸. Проте ще більшою була кількість осіб, які нелегально перетнули державний кордон СРСР, але їх не вдалося затримати.

У датованій листопадом 1948 р. довідці управління 2-Н МДБ УРСР зазначалося, що, за даними МДБ УРСР, у 1947 – 1948 рр. були 103 випадки нелегальних перетинів державного кордону СРСР з боку Польщі, Чехословаччини, Угорщини та Румунії із загальною участю 540 осіб. З них у 1947 р. зафіксовано 83 випадки (510 осіб), у 1948 р. – 20 випадків (30 осіб).

Певна річ, найбільшу частину нелегалів становили підпільні ОУН і УПА, зокрема ті, які за рішенням Проводу ОУН після завершення польською владою операції „Віслі” – щодо масового переселення українського населення з його етнічних земель – перейшли із Закерзоння, щоб вести підпільну боротьбу в УРСР.

З Польщі нелегально перейшло до СРСР щонайменше 517 осіб, з Румунії – 11, з Угорщини – 4, з Чехословаччини – 8 осіб. Тут були члени щонайменше 30 бойових ОУН і УПА чисельністю не менш як 435 осіб, підпільні ОУН (кур'єрів і емісарів) – 66, польських підпільніків – 4, агентів іноземних

розвідок – 14, інших – 21 особа. Під час нелегальних переходів кордону співробітники МДБ УРСР вбили або затримали 191 особу, з них підпільніків УПА – 130, підпільніків ОУН – 34, польських підпільніків – 2, агентів іноземних розвідок – 10, інших – 15. Таким чином, за даними МДБ УРСР, принаймні 349 осіб, що нелегально перетнули кордон СРСР, затримано не було⁴⁹.

До найвідоміших підпільних кур'єрів належить Ірина Савицька-Козак. Її історія оповідалася на шпалтах преси й у наукових виданнях української діаспори, зокрема в „Літописі УПА”. За дорученням Головного командира УПА Романа Шухевича в 1945 р. вона, несучи підпільну пошту, нелегально перейшла радянсько-польський кордон з території Львівщини на Закерзоння, де зустрілася з керівником Закерзонського крайового проводу ОУН Ярославом Старухом – „Стягом” та його заступником Василем Галасою – „Орланом”. Відтак з допомогою підпільніків із Закерзоння була переправлена на територію Німеччини, дісталася Мюнхена й передала пошту від Р. Шухевича Степанові Бандері та іншим керівникам Проводу ОУН за кордоном. Після цього залишилася жити в Німеччині, мабуть розуміючи, що ймовірність щасливо повернутися в Україну – невелика.

Звичайно, співробітники польських і радянських спецслужб знали про спроби підпілля ОУН(б) і УПА налагодити постійний зв'язок

Анкета агента
польських спецслужб
„Богуслава” — Леоніда
Лапінського

Ścisłe tajne!

(3)

Kwestionariusz Agenta Informatora

1. Nazwisko Lapinski 2. Pseudonim „Boguslaw”
3. Imię Leon 4. Imię ojca Tomasz
5. Rok urodzenia 8.12.1915 6. Miejsce urodzenia wieś Kadłubiska, gm Komarów, pow Tomaszów Lubelski
7. Narodowość ukraińska
8. Wykształcenie (co ukończył, gdzie i kiedy) Siedmioletnie seminarium nauczycielskie w roku 1936 w ósmej Podlaskiej powiatowej Szkoły - Radomsku, woj. Lublin.
9. Znajomość języków ukraiński, polski, rosyjski i cz. niemiecki.
10. Przynależność partyjna BSP
11. Gdzie mieszkał do 1939 r. i czym się zajmował wieś Radomiki, pow. Biłgoraj - nauczyciel szkoły powszechnej.
12. Gdzie przebywał po 1939 roku (do obecnego okresu) i czym się zajmował

13. Ostatnie miejsce pracy i zajmowane stanowisko Inspektor szkolny - nauczyciel szkoły powszechnej w Komorach w 1942r.
14. Czy był zagranicą, gdzie, kiedy i w jakim celu nie był

Агент польських спецслужб „Богуслав” —
Леонід Лапінський

LAPINSKI Leonid Tomič	pseudo B L A V A C K I	
nar. 8.12.1915 v Kadlubiskách, okr. Tomáševský, matriční úřad vojvodství Lublin, otec Toma / zemřelý/, matka Kateřina, roz. Šes, posledně bytem Kadlubisko, t.č. nestáleho pobytu, svobodný, učitel a student agronom, čestar v zál. 23. pěš. pluk polské armády, odveden 21.9.1936, absolvoval učitelský seminář, vyzn. pravoslavé, národnost ukrajinská, nemajetný, netrestaný		

із ЗЧ ОУН і ЗП УГВР. Польській радянські спецслужби вживали серйозних заходів, протидіючи намірам підпільників, і досить часто успішно перевербовували зв'язкових ОУН(б) і ЗЧ ОУН.

Тепер відомо, що польські органи держбезпеки спільно з МДБ УРСР протягом 1947–1954 рр. на території Польщі проводили проти українського підпілля провокаційну гру під криптонімом „Ц-1”, і всі кур'єри, які йшли з Мюнхена в Україну через Польщу, потрапляли у заздалегідь підготовану пастику. На території Польщі було створено фіктивну, контролювану органами держбезпеки „підпільну сітку ОУН”, що перед зв'язковими із Заходу виступала як проміжна ланка з Мюнхена через Чехословаччину і Польшу до підпілля ОУН(б) в Україні. Очолював її Леонід Лапінський – „Зенон”, колишній референт СБ Третьої округи ОУН(б) на Закерзонні, який 1948 р. був заарештований у Чехословаччині й завербований поляками як агент „Богуслав”. Отже, доля кур'єрів, що йшли в Україну цим шляхом, була заздалегідь вирішена.

У перебігу операції „Ц-1” українські кур'єри щонайменше 13 разів перетинали кордон між Польщею і Чехословаччиною, приносячи її забираючи підпільну пошту. Уся вона потрапляла до рук польських спецслужб, які щедро ділилися інформацією з радянськими колегами. Окрім того, ЗЧ ОУН пробували використовувати

й інші шляхи кур'єрського зв'язку. Кур'єрів ОУН(б) з допомогою англійської розвідки висаджували з підводного човна (у 1952 р.), двічі відправляли на повітряних кулях (у 1953 р.), десантували з літаків на парашутах⁵⁰.

Доля кур'єрів складалася по-різному. Деято з них був заарештований і засуджений, а деято загинув під час чекістсько-військових операцій. Треба відзначити, що спецслужби СРСР, Польщі й Чехословаччини працювали в тісному контакті, і тому внаслідок здійснюваних ними заходів на території кожної з цих країн загинули десятки підпільних кур'єрів. Однак підрахувати точну кількість їх поки що неможливо через брак доступу до всього масиву документів з цієї проблематики. Наразі маємо змогу проаналізувати лише окремі випадки.

Так, у вересні 1947 р. в Чехословаччині був заарештований кур'єр ОУН(б) Порендовський Володимир Іванович – „Вовк”, він же „Гордій”, „Семенюк”, „Десна”, „Ларько”, „К. Вирлинів”, „15”, 1921 р.н., ур. с. Ворвулин Тлустянського району Тернопільської області, з середньою освітою. У нього вилучили підпільну пошту, яку він ніс для керівників ЗЧ ОУН(б) у Мюнхені фіктивні документи на ім'я Яна Молена.

З Чехословаччини В. Порендовського передали для допитів до Москви, а потім – до слідчої частини МДБ УРСР у Києві. Там він розповів, що в 1944 – 1945 рр. вико-

нував обов'язки керівника зв'язку у військовій округі (ВО) УПА-Захід. З березня 1945 р. за вказівкою керівника ВО УПА-Захід В. Сидора – „Шелеста” перейшов у розпорядження П. Дужого – „Аркадія” і працював у ГОСП редактором бюллетеня „Інформаційні вісті”. У липні 1945 р. за вказівкою керівника ГОСП Д. Маївського – „Тараса” переїхав у Сколівський район Дрогобицької області й став працювати в редакційній групі, яку очолював П. Федун, редактував журнали „Ідея і Чин”, „Повстанець” та інші. У червні 1946 р. з дозволу П. Федуна В. Порендовський перейшов у розпорядження керівника Закерзонського краєвого проводу ОУН(б) Я. Старуха – „Стяга”.

Тривалий час В. Порендовського допитували слідчі у в'язниці, а згодом його було засуджено до велико-го терміну покарання у виправно-трудових таборах. Нині він живе в Польщі й нещодавно видав книжку спогадів про перебування в ув'язненні.

Кур'єр ЗЧ ОУН Іван Паньків перейшов з України в Мюнхен 1948 р. У травні наступного року з групою кур'єрів ОУН(б) він був скинутий на парашуті з літака. Відтак зумів зв'язатися з підпілям і облаштувати собі криївку. Влітку або восени 1949 р. мав зустріч з Головним командиром УПА Романом Шухевичем, якому передав пошту від закордонних українських організацій. У травні 1950 р. був виявлений і вбитий під час чекістсько-військової операції.

Вночі проти 31 травня 1950 р. з американського літака на територію Болехівського району Станіславської області десантовано чотирьох кур'єрів ЗЧ ОУН(б). Органи МДБ УРСР розпочали розшук парашутистів. На основі отриманих від місцевого населення та інформаторів даних 7 – 8 липня 1950 р. у Болехівських лісах було проведено чекістсько-військову операцію, під час якої вбито трьох підпільників ОУН(б), а ще одному вдалося втекти. Вбитими були:

1. Михайло Дуда – „Громенко”, колишній командир сотні „Ударники-2” Військової округи УПА „Сян”, що діяла на Лемківщині (Закерзоння) в 1945 – 1947 pp. У 1947 р. разом із своєю сотнею він нелегально перейшов польсько-чехословацький і чехословацько-німецький кордони й дістався американської зони окупації Німеччини. Повернувшись в Україну за дорученням ЗЧ ОУН(б), маючи спеціальне завдання встановити контакт з керівниками підпілля в Україні.
2. „Юрко”, він же „Пас”, „Довбуш”. До 1947 р. перебував у сотні М. Дуди – „Громенка”, прибув в Україну разом з ним.
3. „Лев”. Керівник одного з кущових проводів ОУН(б) у Болехівському районі.

У вбитих вилучили американські автомати й гранати, два нові пістолети системи „Кольт”, два американські компаси, ампули

з отрутою, підпільну літературу, зашифровані записи, іноземну валюту (30 доларів, 100 чехословацьких крон і 150 німецьких марок) та особисті речі іноземного виробництва⁵¹.

Співробітники радянських спецслужб згодом так само виявили ї убили інших кур'єрів з цієї групи.

Слід зазначити, що розшукам закордонних кур'єрів МДБ УРСР надавало великого значення. Наприклад, з 12 по 13 грудня 1950 р. управління 2-Н МДБ УРСР спільно з УМДБ по Дрогобицькій області провело чекістсько-військову операцію в гірському масиві поблизу с. Сукіль. Для участі в ній залучили 35 співробітників і понад 1000 солдатів та офіцерів військ МДБ. Місцевість розбили на 3 ділянки, з яких виокремили район, де найімовірніше могли переховуватися підпільні. Для участі в операції було залучено 35 членів підпільства, які виконували різні функції: виведення з підземелля, обслуговування, зв'язку, підтримка військ тощо. Вони були розкидані по всій території області, але основна кількість з них була в межах Дрогобицького району. Операція почалася о 12 годині 12 грудня. Під час операції було виявлено близько 100 підпільників, які були затримані та виведені з підземелля. Більшість з них була виведена відповідно до плану операції, але було виявлено кілька випадків, коли підпільні були виведені з підземелля під час операції. Це було зроблено, щоб не дозволити підпільникам зникти з території області. Операція тривала до 13 грудня, після чого було виведено всіх підпільників, які були затримані.

Під час цієї операції о 12 годині 20 хвилин 12 грудня пошукова група МДБ чисельністю 20 осіб знайшла біля потічка Розточки ретельно замасковані вентиляційні отвори, що виходили з підземного бункера. Крім того, за запахом і кольором води було виявлено стік каналізації. Заблокувавши це місце ї відшукавши люк у бункер, співробітники МДБ запропонували людям, що переховувалися

там, здатися, проте вони вчинили збройний опір, почали викидати через вхідний отвір гранати. У зв'язку з цим чекісти кинули всередину кілька димових шашок і щільно затулили всі отвори в бункері. Підпільні, побачивши що становище безвихідне, почали палити документи, а потім пострілялися.

Коли через певний час люк бункера було відчинено, то біля входу чекісти виявили тяжко контуженого підпільника. Це був Дуб Костянтин Петрович – „Геньо”, 1921 р.н., ур. с. Орлява Славського району Дрогобицької області, комендант охорони Дрогобицького окружного проводу ОУН(б). Він розповів, що в приміщенні перебували ще 6 осіб, зокрема командири бойки – посланці закордонних частин ОУН(б) „Ромко” і „Кірам”.

Солдати МДБ витягли з бункера тіла п'ятьох мертвих підпільників, а „Ромко”, важко поранений у голову, ще подавав ознаки життя. Однак, незважаючи на вчасно надану йому медичну допомогу, він через півтори години помер, не прийшовши до пам'яті.

Тоді загинули:

1. Мельничин (або Мельничишин) Микола – „Кірам”, 1920 р.н., ур. с. Надіїчі Миколаївського району Дрогобицької області, у підпіллі ОУН(б) з початку 1940-х рр. До 1943 р. служив у легіоні „Нахтігаль”, яким командував Р. Шухевич. До 1948 р. був комендантом охорони керівника

Львівського крайового проводу ОУН(б) Зиновія Тершаківця – „Федора”. Влітку 1948 р. кур’єри „Циган” і „Тарапон” привели на територію Стрийського району „Кірама”, а з ним командирів УПА Івана Паньківа – „Явора” й „Грабенка”, які разом з учасником референтури пропаганди Проводу ОУН(б) в Україні „Професором”, сотенним УПА „Грузином” та бойовиком члена Проводу ОУН(б) П. Федуна „Мироном” пішли в Боринський район, а звідти – за кордон. Радянсько-польський кордон перейшли вночі. Коли група пересувалася вже територією Чехословаччини, її переслідували чехословацькі військові наряди, і в сутичках з ними загинули „Грузин”, „Професор” та „Мирон”.

„Кірам”, І. Паньків і „Грабенко” успішно перетнули всі міждержавні кордони й дісталися Мюнхена, де зв’язалися із ЗЧ ОУН(б) і ЗП УГВР, зустрілися з С. Бандерою та іншими керівниками українського національно-визвольного руху. При цьому вони додержували максимальних заходів безпеки, щоб не притягувати уваги закордонної розвідки МДБ.

Восени 1949 р. „Кірама” й І. Панькова зі спеціальним завданням ЗЧ ОУН(б) було десантовано з літака в Україну. З ними мали зустріч Головний командир УПА Р. Шухевич та інші керівники підпілля в Україні,

яким кур’єри передали пошту з-за кордону.

У серпні 1950 р. „Кірам” прибув у район с. Сукіль, де сконтактував з іншими посланцями ЗЧ ОУН(б) „Ромком” і „Богданом” та включив їх до складу своєї бойвики. Водночас керівник Дрогобицького окружного проводу ОУН(б) Я. Косарчин – „Байрак” виділив у розпорядження „Кірама” своїх бойовиків „Шугая” і „Геня”, а також видав їм значну суму грошей. Відтоді усі вони переховувалися в лісі біля с. Сукіль, а „Кірам” регулярно зустрічався з П. Федуном поблизу с. Бряза Болехівського району Станіславської області й обмінювався з ним документами.

У вересні 1950 р. після чергової зустрічі з П. Федуном „Кірам” підготував і спрямував за кордон підпільника „Богдана”, а з ним бойовиків Дрогобицького окружного проводу ОУН(б) „Осипа” й „Чмеля”.

2. „Ромко”, він же „Михась” (інші дані не встановлено). До 1949 р. діяв у складі формувань ОУН(б) на території Дрогобицької області, у вересні того року відійшов за кордон. 1 червня 1950 р. був десантований з американського літака разом з іншими парашутистами – посланцями закордонних проводів ОУН(б) біля с. Танява Болехівського району Станіславської області. Судячи з усього, в Німеччині навчався в американській розвідувальній

Одна з кур'єрських груп ЗЧ ОУН, які йшли через Польщу в Україну (можливо Степана Якиміва – „Бурлаки”, 1950 р.)

школі, бо добре опанував навички радиста й умів використовувати передавальну радіостанцію. У 1950 р. перебував разом з „Кірамом”.

3. „Ромко”, він же „Кит”, 1924 р.н., ур. Станіславської області. Кур'єр закордонного проводу ОУН(б). У 1949 р. закінчив американську розвідувальну школу й був скерований ЗЧ ОУН(б) в Україну зі спеціальним завданням. З літа 1950 р. перебував разом з „Кірамом”.
4. Дерковець Степан Ількович – „Шум”, 1918 р.н., ур. м. Сколе. Керівник Славського районного

проводу ОУН(б). Приєднався до групи „Кірама” в жовтні 1950 р. у зв’язку з тим, що його бункер у Славському районі виявила одна з пошукових груп МДБ і вся охорона тоді загинула.

5. Гнатів Федір Дмитрович – „Шугай”, ур. с. Труханів Сколівського району Дрогобицької області. У 1948 р. був бойовиком П. Федуна, а у 1950 р. перебував в охороні „Кірама”.
6. „Юрко” (справжнє ім’я і прізвище не встановлено), 1926 р.н., уродженець українських земель, що відійшли до Польщі. 1947 р. у складі однієї з сотень УПА пере-

Zdjęcie nr.1 i 2 przedstawia ogólny widok rzeczy które otrzymał ag. Bogusław od kuriera CP.OUN-B. "Burfaka" w dn. 23.X.50r.

1. aparat fotograficzny szpiegowski "Minox" w czarnym futerale.

2. aparat fotograficzny makroobrazkowy "Robot" w brązowym skórzonym futerale.

3. Korekta do wywoływania filmów z aparatu "Minox".

4. Świastomierz niem.prod. 5. Statyw do aparatu "Minox".

6. Wytrylakowe "Atomol".

7. Prezerwatywa z której założono na ja pudełka z pokęsikach.

8. Tubka szklana i pudełko metalowe w których są zawarte piguły wywoływające do strumienia sympathizującego.

9. 2 aparaty do odzysku - żartia prasy na taśmie filmowej.

10. 4 pudełka (2 mniejsze i 2 większe) z zawartą taśmą filmową na której jest zphotografowane prasa ukraińska wychodząca w strefach anglo-amerykańskich w Niemczech.

11. Kasety z taśmą filmową do aparatu "Minox".

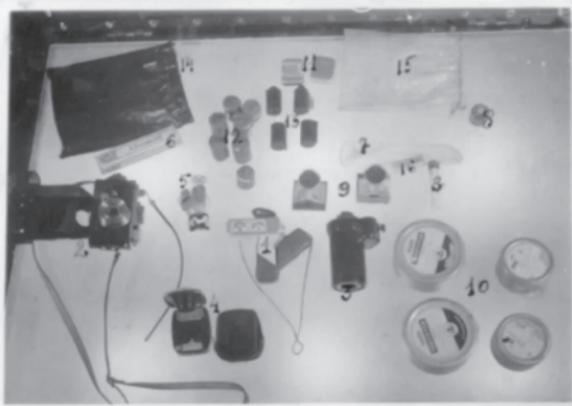
12. Taśmy filmowe do aparatu "Robot".

13. Kasety do aparatu "Robot".

14. Woreczek nylonowy koloru czarnego w którym znajdują się przykłady fotograf.

15. Woreczek nylonowy biały w którym znajdują się próbki z strumieniem sympathizującym.

16. puszka dla proj. Jura z pokęsie celulojodowym.

Nr.1

Nr.2.

Nr.3.

Zdjęcie nr.3 przedstawia wyżej rzeczy w opakowaniach.

Речі, вилучені польськими спецслужбами у кур'єрської групи ЗЧ ОУН Степана Якиміва – „Бурлаки” за допомогою Леоніда Лапінського, агента „Богуслава”

йшов із Закерзоння в Україну, у 1950 р. перебував в охороні „Кірама”.

У захопленому бункері було вилучено 4 автомати, 2 гвинтівки, 7 пістолетів, 300 набоїв, друкарську машинку, підпільні документи й літературу⁵².

Управління МДБ по Станіславській області 1 липня 1951 р. у важкодоступному лісовому масиві на території Перегінського району Станіславської області провело чекістсько-військову операцію, під час якої були вбиті:

1. Фрасуляк Стефан Федорович – „Хмель”, 1904 р.н., ур. м. Львів. У 1944 р. був начальником штабу 4-ї військової округи УПА „Говерля”, керував діяльністю куреня „Гайдамаки”. У 1947 – 1952 рр. – функціонер Проводу ОУН(б) в Україні, на завдання його керівників писав історію УПА. Керував окремою боївкою, базованою в лісах Вигодського й Перегінського районів Станіславської області. Утримував пункт зв’язку Проводу ОУН(б) в Україні. Виконував окремі доручення керівника референтури пропаганди Проводу ОУН(б) в Україні П. Федуна – „Петра Полтави” та інших провідників, які з 1949 р. періодично базувалися на його боївку.
2. Фрасуляк Софія Матвіївна, 1912 р.н., ур. м. Перегінськ Станіславської області. Дружина С. Фрасуляка – „Хмеля”. У

підпіллі виконувала обов’язки друкарки.

3. „Марко” (інші дані не встановлено). Емісар Закордонного проводу ОУН(б), який був десантований з поштою для керівників ОУН(б) на територію Західної України з літака. У червні 1951 р. прибув до С. Фрасуляка – „Хмеля” від П. Федуна й перевдовувався з ним у бункері. За свідченнями Ф. Ковальчука, добре володів англійською мовою, багато розповідав про свій побут за кордоном. П. Федун у листі до С. Фрасуляка доручив йому створити для „Марка” якнайкращі умови для діяльності та законспірувати його, бо якби він з'явився в поблизьких селах, то одразу привернув би до себе увагу населення, оскільки його говірка відрізнялася від місцевої.

У вбитих було вилучено 7 одиниць зброї, в тому числі один американський автомат, поряд з бункером виявлено й конфісковано великий архів С. Фрасуляка⁵³.

6 вересня 1951 р. під час операції, яку співробітники МДБ проводили на Станіславщині, загинули:

1. Маршалко Леон Антонович – „Колос”, 1926 р.н., належав до особистої охорони керівника СБ Калуського окружного проводу ОУН(б) Кобилинця Василя Степановича – „Сторожа”.
2. Кит Йосип Іванович – „Осип”, він же „Денис”, 1920 р.н., ур. с. Дністрик Стрілківського району Дрогобицької області.

У 1950 р. разом з кур'єром „Богданом”, пройшовши через територію Чехословаччини, зв'язався з проводом ЗЧ ОУН(б) у Німеччині. У травні наступного року був скинутий на парашуті з американського літака в Україну з важливою місією, маючи при собі документи від закордонних українських представництв до Проводу ОУН(б) в Україні.

У Й. Кита вилучили два записники з щоденником, а також три власноручні листи члена Проводу ОУН(б) П. Федуна. З цих листів співробітники МДБ дізналися, що П. Федун своїм рішенням призначив Й. Кита керівником боївки, яка в 1950 р. охороняла члена Проводу ОУН(б) С. Слободяна – „Єфрема”. Після його загибелі Й. Кит перевокувався самостійно⁵⁴.

14 листопада 1951 р. співробітники МДБ виявили підземний бункер охорони члена Проводу ОУН(б) П. Федуна в лісі біля с. Бряза Болехівського району. У бункері застрілився охоронець П. Федуна, його особливо довірена особа Попович Василь Семенович – „Довбуш”, 1920 р.н., ур. с. Ямельниця Сколівського району Дрогобицької області, учасник ОУН(б) з 1943 р. У результаті розшифрування знайдених в цьому бункері матеріалів було встановлено, де містяться чотири сховища, де вилучено надзвичайно цінні підпільні речі та документи: підпільну радіостанцію, скинуту

разом із закордонними кур'єрами ОУН(б) на парашуті з літака; шифри й коди, шифрувальні блокноти та інструкції з шифрування і дешифрування радіограм, якими користувалися підпільні для зв'язку із закордоном; копії двох шифротелеграм за підписом П. Федуна й В. Охримовича, переданих за кордон; фотокартки підпільніків ОУН(б); одинадцять паперових зразків нагородних значків ОУН(б) і 17 нагрудних знаків; бланки паспортів Чехословацької Республіки й печатки для виготовлення фіктивних документів; радянські гроші (94200 крб.) та іноземну валюту (1829 доларів США, 40 канадських доларів, 800 австрійських шилінгів, 400 німецьких марок, 1555 французьких франків, 44000 чехословацьких крон тощо); фотоплівку із закордонними виданнями українських націоналістів; копії листів П. Федуна за кордон, закордонну літературу тощо⁵⁵.

У вересні 1951 р. співробітники МДБ заарештували І. Голембовського, колишнього керівника охорони С. Фрасуляка. Він розповів, що мав кілька зустрічей з П. Федуном. Зокрема той цікавився в нього, як почувається в бункері у С. Фрасуляка – „Хмеля” підпільник „Марко” і попереджав, що його треба берегти і в жодному разі не брати із собою в терен. Уже згодом І. Голембовському від керівника Вигодського районного проводу ОУН(б) С. Тишківського – „Волиняка” стало відомо, що

„Марко” й „Максим” – це кур’єри, які прибули з-за кордону, виконуючи доручення керівництва ЗЧ ОУН(б), і за допомогою привезених із собою радіостанцій підтримували зв’язок між Проводом ОУН(б) в Україні та його закордонним представництвом. 9 вересня 1951 р. С. Тишківський сам бачив, як „Максим” передавав через радіостанцію телеграму за кордон⁵⁶.

Підсумовуючи свідчення І. Голембовського, треба відзначити що в 1950 – 1951 рр. член Проводу ОУН(б) П. Федун використовував табори і бункери С. Фрасуляка як особливо законспіроване місце для тимчасового переховування десантованих з літаків закордонних кур’єрів ОУН(б). При цьому все, пов’язане зі зв’язками ОУН(б) із закордоном, керівники підпілля тримали в суворій таємниці навіть перед тереновими провідниками та їхніми бойовиками, не кажучи вже про місцеве населення. Судячи зі свідчень І. Голембовського, у всі подробиці цієї роботи були втаємничені лише П. Федун, що особисто відповідав за зв’язок із закордоном, та С. Фрасуляк, який дістав доручення утримувати на своїй базі кур’єрів „Комара” в 1950 р. і „Марка” в 1951 р.

Доля трьох згаданих закордонних кур’єрів ОУН склалася по-різному. „Комара” вбили співробітники Вигодського райвідділу МДБ 3 лютого 1951 р.⁵⁷ „Марко” загинув разом із С. Фрасуляком 1 липня 1951 р. „Максим” – Стиранка Петро Михайлович, 1924 р.н., ур.

с. Воля-Петрова на Закерзонні, був заарештований 2 січня 1952 р. в с. Церковна Болехівського району Станіславської області⁵⁸.

Тривалий час до прибуття в Україну готувався один з керівників ЗП УГВР, член Проводу ОУН(б) Василь Охримович – „Грузин”. На той час ЗП УГВР установило контакт з американською розвідкою, на базі якої В. Охримович та його бойовики відбули вишкіл. Вони навчилися шифрувальної справи, радіозв’язку, стрільби тощо. У травні 1951 р. їх скинули на парашутах з американського розвідувального літака на територію Дрогобицької області. В. Охримовичу вдалося уникнути переслідування і зв’язатися з місцевим оунівським підпіллям. Восени того ж року він установив зв’язок з керівниками Проводу ОУН в Україні Романом Кравчуком – „Петром” і Петром Федуном – „Полтавою” та обговорив з ними ситуацію. Висновки були невтішні: у боротьбі з радянською владою більшість підпільників загинула або була заарештована. Зиму 1951/52 р. В. Охримович провів в одному бункері з керівником Проводу ОУН в Україні Василем Куком – „Лемешем”. Навесні В. Кук доручив йому очолити Карпатський провід ОУН(б). Однак невдовзі співробітники МДБ вийшли на слід В. Охримовича. 6 жовтня 1952 р. його захопила агентурно-бойова група УМДБ по Станіславській області. Понад рік він провів у внутрішній тюрмі МВС-

КДБ УРСР, а навесні 1954 р. був засуджений військовим трибуналом до страти й розстріляний⁵⁹.

Дуже цікава доля іншого відомого кур'єра – керівника Служби безпеки ЗЧ ОУН Мирона Матвійка. Він також пройшов курс навчання, але вже на базі англійської розвідувальної служби, з якою співпрацювали ЗЧ ОУН. 31 травня 1951 р. М. Матвійко вилетів з англійського військового аеродому на о. Мальта і був скинутий з парашутом на територію Тернопільської області. Однак, як тепер відомо, радянський шпигун Кім Філбі заздалегідь поінформував радянські спецслужби про цю місію, завдяки чому М. Матвійко одразу потрапив у руки чекістів. Протягом тривалого часу його обробляли ідеологічно, намагалися схилити до співпраці. Здавалося, що співробітники МДБ УРСР досягли свого і М. Матвійко готовий був з ними співпрацювати. Зокрема він мав складати спеціальні зашифровані повідомлення з метою дезінформувати закордонні українські організації про реальну ситуацію в Україні.

Проте влітку 1952 р. М. Матвійко втік зі спеціально облаштованого конспіративного особняка у Львові, захопивши з собою зброю та гроші. І хоча, зважаючи на вжиті спецслужбами заходи, він уже наступного дня повернувся назад, цей епізод дорого обійшовся багатьом високим посадовцям. Московська комісія, яка приїхала розбиратися в цьому

Мирон Матвійко – „Усміх”

надзвичайному випадку, зробила належні висновки. Відтак міністр МДБ УРСР М. Ковальчук отримав догану, заступник міністра В. Шевченко й начальник управління 2-Н І. Шорубалка позбулися посад і були понижені у званнях. Кількох співробітників МДБ, зокрема безпосередньо відповідальних за контроль над М. Матвійком, звільнили. За затриманим посилили нагляд і примусили-таки співпрацювати.

Згодом М. Матвійко допомагав чекістам у проведенні радіоігор із закордонними розвідками, внаслідок чого вдалося виманити в Україну кількох кур'єрів з-за кордону, яких потім або заарештували, або ж перевербували. Врешті М. Матвійко був помилуваний, жив

Повітряна куля, на якій прилетіли на територію Польщі Євген Пташник – „Голуб” та Юліан Магур – „Марко”

у Києві, а пізніше переїхав у сільську місцевість. Помер 10 травня 1984 р. в с. Павлове Радехівського району Львівської області. Інші кур'єри, десантовані разом з М. Матвієйком, також були затримані й брали участь у оперативних іграх з іноземними спецслужбами. Загалом лише з 1951 до 1954 р. радянські органи держбезпеки захопили чотири кур'єрські групи (вісім осіб), знешкодили 33 агентів СіАЙСі та ЦРУ (десять з них загинули), як трофеї здобули – 10 радіостанцій, зброю, цінні оперативні документи. П'ятьох емісарів використовували в оперативних іграх⁶⁰.

Типовим прикладом того, як кур'єри потрапляли у підготовані для них спецслужбами пастки,

може бути історія Юліана Магура – „Марка” і Євгена Пташника – „Голуба”. Кур'єри ЗЧ ОУН, вони перелетіли в Польщу на повітряній кулі, наданій англійською розвідкою. Після приземлення їх кур'єрським зв'язком доправили в Україну, на територію Львівщини, і примістили у криївці. У кур'єрів склалося враження, що вони мають справу зі справжніми підпільніками, тим часом це були групи, створені й контролювані МДБ УРСР. З Ю. Магуром зустрічався М. Матвієйко, видаючи себе за значного провідника, після чого за кордон полетіли радіограми, що дезінформували українські закордонні організації. А коли потреба у використанні кур'єрів відпала, їх заарештували.

Тривалий час, між 1950 і 1960 р., радянські спецслужби вели радіоігри із закордонними центрами ОУН і розвідками західних держав, добуваючи потрібну їм інформацію та легендуючи наявність в Україні підпілля. На початку 1960-х рр. це вже стало не потрібним, і завербовані чекістами кур'єри виступили із заявами про те, що організованого підпілля в Україні вже давно немає.

Наочанок стосовно підсумків функціонування кур'єрського зв'язку між підпіллям ОУН(б) і УПА в Україні та закордонними українськими організаціями. Слід відзначити, що він не був постійний, здійснювався час від часу й значною мірою залежав від обставин.

Зважаючи на переслідування повстанців органами держбезпеки СРСР, Польщі, Чехословаччини, Румунії та інших країн, зrozуміло, що кур'єрів часто заарештовували або ж вони гинули. Особливо багато

кур'єрів ОУН загинуло на території Польщі й Чехословаччини.

Нелегально перетинаючи кордон, ідучи на зв'язок кур'єри важили життям. Кожної миті їх могли заарештувати або вбити противники українського визвольного руху. Ця робота потребувала гарної спеціальної підготовки, фізичної сили й гарту, моральної і психічної витриманості, спостережливості, зібраності, постійної уваги. Лише маючи ці якості, кур'єр міг сподіватися успішно виконати завдання, інакше його очікувала неминуча загибель або арешт.

Кур'єрський зв'язок – важливий складник налагодження й підтримування контакту між підпільниками в умовах тотально-го переслідування їх каральними органами. Діяльність зв'язкових – цікава сторінка історії українського визвольного руху ХХ ст., і науковці, безперечно, далі розроблятимуть пов'язану з нею тематику.

ПРИМІТКИ

- 1 В'ятрович В. Закордонний рейд УПА у документах американської розвідки // Воля і Батьківщина. – 1999. – Ч. 1 (14/30). – С. 67 – 77; Він же. Під прaporом Степана Бандери через країни і кордони // Визвольний шлях. – 1999. – Кн. 6. – С. 657 – 669; Камінський А. Василь Охримович: Біографічний нарис / М. Прокоп (передм.). – Торонто; Нью-Йорк; Лондон, 1999; Кічак І. Коли був захоплений Василь Охримович? // Визвольний шлях. – 1995. – Кн.10. – С. 1192, 1193; Кук В. (Ю. Леміш). До історії конфлікту між ЗЧ ОУН і ЗП УГВР: (Роз'яснення

„документів”, що їх у 1951 – 1953 роках отримало ЗП УГВР за кордоном від „ОУН-УГВР в Україні”) // Воля і Батьківщина. – 1999. – Ч. 1 (14/30). – С.80 – 85; Мудрик-Мечник С. Як шириться неправду: (З приводу книжки А. Камінського [„Василь Охримович”]). – Львів; Мюнхен, 2000; Він же. Закордонні частини Організації українських націоналістів: Причинки до історії. – Львів, 1995.

- 2 Літопис Української повстанської армії. – Торонто; Львів, 1995. – Т. 28: Марія Савчин („Марічка”). Тисяча доріг (Спогади) / Віdp. red. Е. Штендера,

- співред. П. Й. Потічний; Там само. – Т. 30: Степан Стебельський („Хрін”), Олекса Конопадський („Островерх”). Крізь сміх заліза: (Хроніки); Стахів Є. Крізь тюроми, підпілля й кордони: Повість мого життя. – К., 1995.
- 3 ГДА СБ України. – Ф. 2. – Оп. 74 (1953 р.). – Спр. 20 (на 85 арк.)
- 4 Там само. – Арк. 1.
- 5 Там само. – Арк. 2, 3, 5.
- 6 Там само. – Арк. 4, 6 – 11.
- 7 Там само. – Арк. 15 – 18.
- 8 Там само. – Арк. 13, 14, 60, 61.
- 9 Довідка збереглася у трьох примірниках. Див.: ГДА СБ України. – Ф. 2. – Оп. 74 (1953 р.). – Спр. 20. – Арк. 22 – 29, 33 – 40, 49 – 56. Крім того, до неї додавався список усіх кур’єрів з їхніми короткими біографічними даними. Див.: Там само. Арк. 19 – 21, 30 – 32, 46 – 48.
- 10 Там само. – Арк. 33.
- 11 Там само. – Арк. 8, 33.
- 12 Там само. – Арк. 34.
- 13 Там само. – Арк. 11, 34.
- 14 Там само. – Арк. 8, 34.
- 15 Там само.
- 16 Там само. – Арк. 34, 35.
- 17 Там само. – Арк. 10.
- 18 Там само. – Арк. 58, 59.
- 19 Там само. – Арк. 9, 35.
- 20 Там само. – Арк. 35.
- 21 Там само. – Арк. 10, 35.
- 22 Там само. – Арк. 6, 35, 36.
- 23 Там само. – Арк. 7, 36.
- 24 Там само. – Арк. 7.
- 25 Там само. – Арк. 11, 36.
- 26 Там само. – Арк. 10, 36, 37.
- 27 Там само. – Арк. 9, 37.
- 28 Там само. – Арк. 7, 37.
- 29 Там само. – Арк. 8, 37.
- 30 Там само. – Арк. 37.
- 31 Там само.
- 32 Там само. – Арк. 8, 38.
- 33 Там само.
- 34 Там само. – Арк. 38.
- 35 Там само. – Арк. 9, 38.
- 36 Там само. – Арк. 38.
- 37 Там само.
- 38 Там само. – Арк. 39.
- 39 Там само.
- 40 Там само.
- 41 Там само.
- 42 Там само.
- 43 Там само. – Арк. 40.
- 44 Там само. – Арк. 11, 40.
- 45 Там само. – Арк. 9, 40.
- 46 Там само. – Арк. 11, 40.
- 47 Там само. – Арк. 43.
- 48 Там само. – Арк. 45.
- 49 Там само. – Арк. 69.
- 50 Докладніше про заходи польських спецслужб щодо виявлення й затримання кур’єрів ЗЧ ОУН див. у вид.: Halagida I. Prowokacja „Zenona”. – Warszawa, 2005.
- 51 ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 65. – Арк. 13, 14.
- 52 Там само. – Арк. 213 – 218.
- 53 Там само. – Т. 66. – С. 292, 293.
- 54 Там само. – Арк. 198 – 200.
- 55 Там само. – Арк. 349; Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 9. – Арк. 390, 391.
- 56 Там само. – Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 9. – Арк. 273, 277.
- 57 Там само. – Т. 8. – Арк. 143.
- 58 Там само. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 77. – Арк. 368, 369.
- 59 Докладніше про долю В. Охримовича див. у вид.: Санников Г. Большая охота. – Москва, 2003.; Веденеев Д., Биструхін Г. Повстанська розвідка діє точно і відважно...”. – К., 2006.
- 60 Докладніше про оперативні ігри МДБ-КДБ УРСР із закордонними розвідками, про долю М. Матвійка й В. Охримовича див. у ст.: Веденеев Д., Шаповал Ю. Малтийський сокіл, або Доля Мирона Матвійка // Дзеркало тижня. – 2001. – № 30. – 11 – 17 серп.